

УДК 336.011

Чорна О.М., к.е.н., доцент, ДонНУ
Баранова К.В., студентка, ДонНУ

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО РОЗВИТКУ ФІНАНСІВ ДОМАШНІХ ГОСПОДАРСТВ В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ

В статті узагальнені специфічні риси фінансів домогосподарств як специфічної ланки фінансової системи України, визначено роль фінансів домогосподарств у національній економіці України. На основі цього була запропонована авторська концепція механізму фінансів домогосподарств в умовах розвитку вітчизняної економіки, що сприятиме перетворенню сучасного домогосподарства в активного та впливового суб'єкта фінансів.

Ключові слова: домашнє господарство, фінанси домашніх господарств, сукупні доходи і витрати домогосподарств, внутрішні та зовнішні грошові потоки домогосподарств, фінансовий потенціал домогосподарств, соціальна стратифікація суспільства.

ВСТУП

Останніми роками у фінансовій системі України загалом і у сфері фінансів домашніх господарств зокрема відбулися системні зміни, що позначилися на всіх верствах населення. На тлі певних позитивних зрушень, посилюється негативні тенденції функціонування фінансів вітчизняних домогосподарств, такі, як низька ділова і інвестиційна активність, зниження реальних доходів, зміни в структурі витрат (за даними Державного комітету статистики України у I кварталі 2011 року частка витрат на продукти харчування (включаючи харчування поза домом) склала 52,9% [1]). Відтак, особливої актуальності та практичної значущості набуває визначення проблематики фінансів домогосподарств в умовах подолання наслідків системної кризи, а також окреслення комплексу перспективних напрямків і механізмів розвитку домогосподарств.

Різні аспекти функціонування фінансів домогосподарств стали предметом дослідження таких вітчизняних вчених, як Т. Кізіма [2; 3; 4], С. Юрій [5], Ю. Станкевич [6], Н. Можайкіна [7], С. Скібіна [8]. Однак зміни у фінансовій системі і фінансових відносинах ініціюють дослідження специфіки фінансів домашніх господарств у сучасних умовах та обґрунтування концепції їх функціонування для визначення перспектив сталого розвитку.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Загальновідомо, що розвиток цивілізації був і залишається розвитком людини та її потреб. Тільки на початку ХХІ сторіччя у вітчизняній фінансовій науці обґрунтовано необхідність й доцільність виокремлення фінансів домогосподарств в окрему ланку у складі фінансової системи країни. Фінанси домогосподарств є найменш досліджуваною вітчизняними і зарубіжними вченими-економістами сферою фінансових відносин.

Мета даного дослідження полягає в тому, щоб, виходячи з аналізу особливостей і проблематики фінансів домогосподарств, розробити аргументовану концепцію механізму фінансів домогосподарств у сучасних умовах розвитку вітчизняної економіки, яка сприятиме найповнішій реалізації та поступовому підвищенню фінансового потенціалу домогосподарства і, як наслідок, оптимізації фінансових відносин у державі в цілому.

РЕЗУЛЬТАТИ

Серед різноманітних визначень поняття «домогосподарство» у сучасній вітчизняній економічній літературі більш повним і коректним серед інших, на наш погляд, є визначення С.І. Юрія та Т.О. Кізіми, на думку яких домогосподарство — це «господарство, яке складається з однієї або кількох осіб, що проживають в одному житловому приміщенні, ділять спільний побут, постачають на відповідні ринки різноманітні ресурси (працю, капітал, землю, підприємницький хист) та спільно приймають економічні рішення стосовно формування своїх доходів і здійснення витрат з метою задоволення власних духовних та матеріальних потреб» [5, с. 5].

У ринковій економіці домашні господарства не тільки отримують і витрачають доходи, а й виступають постачальниками всіх ресурсів, необхідних підприємствам і установам для виробництва товарів і надання послуг, — землі, праці, капіталу, підприємницьких здібностей. Відтак, виникає необхідність виділяти окремий термін «фінанси домогосподарств» та досліджувати його сутність.

Фінанси домогосподарств є складною економічною категорією, тому доцільно враховувати низку аспектів їх функціонування в фінансовій системі держави. За сутністю фінанси домогосподарств є сукупністю економічних відносин, у які вступають домогосподарства та їх окремі учасники, щодо формування, розподілу й використання фондів грошових коштів для підвищення їх добробуту. Як економічне явище фінанси домогосподарств відбивають рух коштів — внутрішні та зовнішні грошові потоки домогосподарств. За змістом фінанси домогосподарств представляють загальний обсяг фінансових ресурсів, що є в їх розпорядженні. За формою фінанси домогосподарств у найзагальнішому вигляді — це доходи і витрати як матеріальне вираження фінансових відносин, у які вступають домогосподарства в процесі економічної діяльності. Між сутністю, явищем, формою та змістом фінансів домогосподарств існує тісний взаємозв'язок та певні суперечності, які дають можливість забезпечити ефективне використання фінансів домашніх господарств для створення відповідного рівня соціально-економічного розвитку суспільства [4, с. 9-10].

Отже, фінанси домогосподарства як економічна категорія є сукупністю втілених у грошових потоках економічних відносин, в які вступають домашні господарства в процесі формування, розподілу і використання фондів грошових коштів з метою задоволення потреб своїх членів, відтворення та розвитку людського капіталу.

Фінанси домогосподарств відіграють важливу роль в економіці, яка полягає в тому, що: а) шляхом розвитку фінансового стану домогосподарств і поліпшення їх фінансових зв'язків з різними елементами фінансової системи відкривається не тільки перспектива економічної стабільності країни, але й прискорення переходу до ринкової економіки; б) частина доходу, що залишається невикористаною домогосподарствами при здійсненні витрат на поточне споживання, накопичується і може стати потужним джерелом формування фінансових ресурсів держави; в) за наявності порушень функціонування фінансів домогосподарств є ризик порушення функціонування не лише системи фінансових інститутів, але й економіки в цілому, адже домогосподарства є незамінною сполучною ланкою між усіма елементами цієї системи; г) розвиток суспільства в цілому підпорядкований передусім забезпеченню інтересів громадян та їх об'єднань; д) формування й використання фінансових ресурсів населення безпосередньо пов'язане з розвитком інших складових фінансової системи, зокрема державних фінансів, фінансів суб'єктів господарювання, а також з розвитком страхування, кредитної та банківської системи; є) фінанси домогосподарств забезпечують стабільність споживання в межах суспільства, а також допомагають зберегти належність домогосподарства до певного суспільного класу за умов зміни його доходів.

Останнім часом у фінансовій системі України, зокрема у сфері фінансів домогосподарств, відбулися суттєві зміни, які спричинили значний вплив на всі верстви населення. Необхідно виділити та проаналізувати характерні особливості цієї сфери фінансових відносин у сучасних економічних умовах.

Хоча за останні роки добробут населення України дещо покращився, все ж таки значною залишається кількість бідних громадян. Так, частка осіб з грошовими доходами, нижчими за прожитковий мінімум склала 25% від загальної кількості населення в I кварталі 2011 року, проти 30% у I кварталі 2010 року [1]. Треба зазначити, що цей показник значно зменшився порівняно з 2006 роком, коли він складав 49,7% [9].

Високим в Україні залишається рівень концентрації доходів населення, який вимірюється за допомогою індексу Джині (відображає ступінь відхилення фактичного розподілу доходів за чисельно рівними групами населення від лінії їх рівномірного розподілу). Значення коефіцієнта Джині та децильного коефіцієнта фондів представлені у табл. 1. Слід зазначити, що простежується певна залежність між економічним розвитком (показником ВВП, рівнем

розвитку людського потенціалу — HDI) та диференціацією доходів (індексом Джині): спостерігається зниження індексів ВВП і HDI при збільшенні розшарування населення по доходах [10].

В Україні існує значний ступінь соціальної стратифікації суспільства. Соціальна стратифікація (лат. stratum — шар) — поділ суспільства на вертикально розташовані соціальні групи і верстви (страти), які мають різний престиж, власність, владу, освіту тощо. Це явище є наслідком значного нерівності в розподілі ресурсів домогосподарств. Початок цього процесу припадає на 90-ті роки, як реакція на нові економічні умови. Подальше посилення диференціації доходів домогосподарств зумовлено, перш за все, політикою стримування реального росту реальної заробітної плати найманих працівників, особливо в державному секторі економіки, перерозподілом коштів Пенсійного фонду України на користь пільгових категорій пенсіонерів, диференціацією в оплаті кваліфікованої та некваліфікованої праці, демографічними особливостями та мобільністю громадян, нерівністю в оплаті праці за галузями та регіонами [8, с. 26].

В умовах значного тіньового сектору, розвинутої корупції певна частина доходів вітчизняних домогосподарств формується за рахунок незаконних надходжень (зокрема хабарів, подарунків різного роду), а також прихованої оплати праці та підприємницького доходу, які іноді у декілька разів перевищують офіційні доходи окремих домогосподарств. Причинами даного явища є недостатній розвиток інституційних основ ринкової економіки в Україні (у тому числі системи ефективного контролю за доходами на всіх стадіях їх формування), а також відмова від дієвої державної політики доходів, яка спрямована на забезпечення справедливої оцінки робочої сили.

За дослідженнями фахівців, прихована оплата праці, які отримують члени домогосподарств, використовуються більшою мірою для споживання та заощадження на території України, в той час як прихований підприємницький дохід вивозиться за кордон для здійснення споживчих витрат та інвестування на території інших держав.

Досить значною є диференціація трудових доходів домогосподарств в територіальному вимірі. За результатами обстеження умов життя домогосподарств у 2010 році загальні доходи домогосподарств у Тернопільській та Кіровоградській областях становили 2528,59 грн. та 2409,22 грн. відповідно, в той час як даний показник в місті Києві склав 5171,03 грн. [11]. Таке становище зумовлює ситуацію, коли значна частина населення (більшою мірою молодь та особи середнього віку) намагається переїхати на постійне місце проживання до Києва, де існують реальні можливості для зростання заробітної плати, створення власного бізнесу, виїзду закордон, більш швидкого кар'єрного зростання.

Розраховавши різницю між рівнем загальних доходів та сукупних витрат за результатами обстеження умов життя домогосподарств за регіонами України, треба зазначити, що найбільша додатна різниця спостерігається

Таблиця 1
Показники диференціації та концентрації доходів населення України в 2010-2011 рр. [1]

	Усі домогосподарства	У т.ч. проживають	
		У міських поселеннях	У сільській місцевості
Індекс Джині			
I квартал 2010 р.	0,277	0,279	0,257
I квартал 2011 р.	0,256	0,257	0,238
Співвідношення загальних доходів 10% найбільш та найменш забезпеченого населення (децильний коефіцієнт фондів), разів			
I квартал 2010 р.	6,5	6,3	5,6
I квартал 2011 р.	5,6	5,5	4,9

в м. Києві (680,9 грн.) Донецькій (418,98 грн.) та Одеській областях (318,96 грн.). Від'ємним цей показник є у п'яти областей, зокрема, в Черкаській обл. сукупні витрати домогосподарств у 2010 році перевищували загальні доходи на 546,74 грн. [11].

Значною в Україні залишається диференціація витрат окремих груп населення. Переважна більшість населення спрямовує їх на поточне споживання, причому доволі великою у структурі сукупних витрат є частка витрат на продукти харчування та безалкогольні напої — у I кварталі 2011 року цей показник в Україні склав 52,9% (рис. 1).

За класифікацією ООН, 60% витрат сімейного бюджету на харчування свідчать про злиденність домогосподарства [5, с. 107], тому означена тенденція є небезпечною. Структура споживання одноманітна та значною мірою зміщена в бік товарів першої необхідності та обов'язкових послуг (оплата житла та комунальних послуг, одяг, взуття), спостерігається надмірне заниження споживання соціально-значущих послуг, спрощення структури споживання

неминуче перешкоджає соціально-економічному розвитку суспільства.

Частки комунальних платежів, оплати транспорту і послуг зв'язку, освіти, відпочинку, культури у сільських домогосподарствах значно менші порівняно зі споживчими витратами міських домашніх господарств. Неспоживчі сукупні витрати (витрати, пов'язані з веденням особистого підсобного домогосподарства, грошову допомогу родичам, витрати на купівлю нерухомості, будівництво та капітальний ремонт житла, на придбання акцій, валюти, приріст вкладів до банківських установ, на сплату аліментів, податків та інших обов'язкових платежів, суми використаних заощаджень, позик та повернутих домогосподарством боргів) є значно більшими у сільських домогосподарствах порівняно з міськими.

Специфіка фінансів сільських домогосподарств обумовлена відмінностями виробництва, специфічного функціонування ринкового механізму в різних галузях, розвитком інфраструктури, доходів і витрат населення. Частина виробленої продукції в особистих селянських домогосподарствах реалізується виробниками самостійно на ринках. В даній сфері існують певні проблеми, серед яких цінова нееластичність попиту на сільськогосподарські продукти, відносна іммобільність сільськогосподарських ресурсів, зміна попиту та пропозиції продуктів через технічні зрушення [12, с. 10].

Останніми роками в Україні дещо зростає частка видатків домогосподарств, що припадає на оплату послуг. Однак більшою мірою це пов'язано не з поліпшенням якості чи асортименту наданих послуг, а з підвищенням цін і тарифів на них. Також характерною тенденцією останніх років є збільшення питомої ваги товарів тривалого користування, що свідчить про незначне, проте поступове підвищення добробуту населення.

Водночас останніми роками можна спостерігати відносне покращання структури витрат домогосподарств України: знизилася частка витрат на харчування на оплату житлово-комунальних послуг, натомість дещо зросли витрати на охорону здоров'я і транспорт.

Споживчі витрати домогосподарств свідчать про диференціацію в споживанні низькоприбуткових і високоприбуткових груп домогосподарств і про їх нераціональну структуру витрат. Попит низькодоходних домогосподарств відстає від виробництва, а вимоги високоприбуткових домогосподарств на порядок випереджають уявлення вітчизняних виробників про якість своєї продукції. Тому попит високоприбуткових груп домогосподарств існує переважно на імпортну продукцію, що сприяє збереженню небезпечної частини імпорту в товарообігу. Ці явища спотворюють структуру споживання домогосподарств [7, с. 10].

Значною перешкодою на шляху розвитку українського домогосподарства стала економічна криза. Головними її наслідками, що позначилися на діяльності домогосподарства, стало зменшення рівня оплати праці й одночасне зростання кількості офіційно зареєстрованих безробітних, став майже неможливим процес отримання кредиту не тільки на виробничі, але й споживчі цілі. Нестабільна ситуація значно стримує процес інвестування, що негативно позначається не тільки на подальшому розвитку домогосподарства, але й національній економіці в цілому [6, с. 15].

В умовах, що склалися, переважна більшість населення України усвідомила, що власний добробут залежить передусім від самостійності та власної активності, тобто здатність людини створювати власний добробут, не сподіваючись на допомогу держави. Це й стало одним із факторів масової трудової міграції наших громадян за межі України.

До особливостей формування фінансів домогосподарств в Україні можна віднести те, що не чітко не сформувалася державна політики в цій сфері фінансових відносин. Взагалі ця сфера найменше регламентована

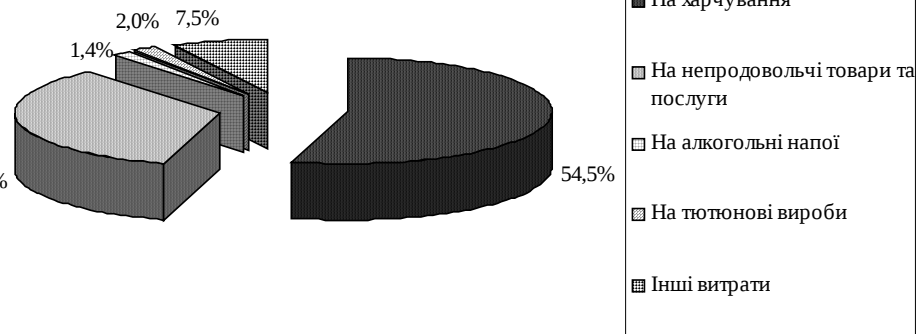
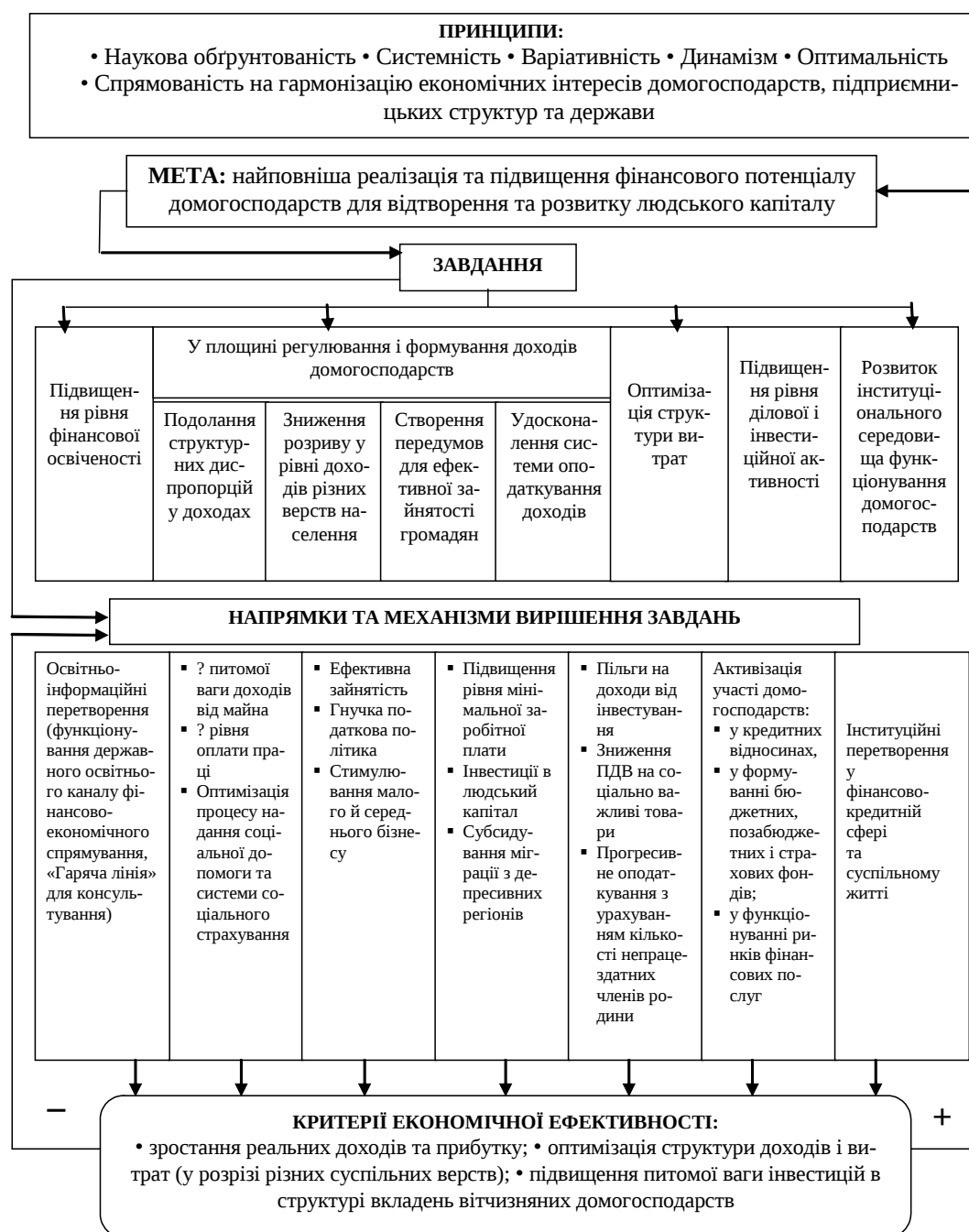

Рис. 1. Структура сукупних витрат домогосподарств України в I кварталі 2011 р. [1]

державою. Так, процес створення та використання централізованих грошових фондів знаходиться під жорстким контролем держави, процес формування грошових фондів держави також у певній мірі визначається державою. Натомість домашнє господарство самостійно приймає рішення щодо необхідності та способів формування грошових фондів, їх обсягу, часу та цілі використанні. За умов ринкової економіки держава не має інструментів прямого впливу на процес розподілу наявного доходу домогосподарства [13, с. 480].

Дослідивши сутність фінансів домогосподарств, особливості та проблеми їх розвитку в сучасних умовах, доцільним є виявлення основних шляхів подавання негативних явищ та формування пропозицій щодо подальшого розвитку фінансів домогосподарств України.

Управління фінансами домогосподарств передбачає діяльність членів домашнього господарства щодо регулювання його вхідних та вихідних потоків з метою підвищення загального добробуту членів домогосподарства, а також діяльність органів державної влади, пов'язану з впливом на процес формування доходів та витрат домогосподарства з метою оптимізації та раціоналізації фінансових відносин у державі [4, с. 336].

На сьогодні ще не сформована комплексна державна політика регулювання фінансів домогосподарств, хоча саме органи державного управління своєю діяльністю з формування економічної та соціальної політики створюють передумови для формування домогосподарствами доходів та напрямів їх використання. Тому виключно важливим є створення концепції механізму фінансів домогосподарств в сучасних умовах розвитку економіки України, формування цілісного механізму державного регулювання фінансової діяльності домашніх господарств (рис. 2).

Реалізація стратегії розвитку фінансів домогосподарств ґрунтується на таких принципах:

а) наукова обґрунтованість

Рис 2. Схема концепції механізму фінансів домогосподарств в економіці України

(формування та реалізація стратегії повинні базуватись на науково обґрунтованих методах, показниках, інформаційній базі); б) системність (передбачає комплексність та послідовність здійснення структурних перетворень); в) варіативність (вибір підходів та динамізм у розробці окремих управлінських рішень — врахування змін та їх відбиття на удосконалення програми); г) динамізм (вчасне врахування всіх змін зовнішнього і внутрішнього середовища); д) оптимальність (побудова, дослідження, оцінка та критеріальний вибір досягнення цілей на кожному етапі з урахуванням ресурсних обмежень); є) спрямованість на гармонізацію економічних інтересів домогосподарств, підприємницьких структур та держави (досягнення розвитку загальнодержавних фінансів через розвиток фінансів домогосподарств та підприємницьких структур як їх структурних компонентів).

Реалізація мети концепції, яка полягає в найповнішій реалізації та поступовому підвищенні фінансового потенціалу домашнього господарства, передбачає реалізацію низки завдань.

Специфіка фінансів домашніх господарств пов'язана з тим, що ця сфера фінансових відносин найменш регламентована державою. В умовах ринкової економіки держава, через підвищення/зменшення ставок податків, сплачуваних членами домашніх господарств, окремі бюджетні трансферти та інше, здатна впливати на абсолютну величину доходу домогосподарства. Однак державні органи управління не мають інструментів прямого впливу на процес розподілу сукупного грошового доходу домогосподарств.

Одним з важливих завдань, вирішення якого впливає на досягнення інших цілей, є підвищення рівня фінансової освіченості населення. Фінансова грамотність населення не тільки зміцнює їх самоусвідомлення, але й допомагає людям захищати свої права, підвищуючи рівень життя. У цьому процесі мають бути зацікавлені не лише громадяни, але й держава, яка має здійснювати освітньо-інформаційні перетворення, що сприятимуть забезпеченню й підвищенню фінансової освіченості домогосподарств: а) створення державного освітнього каналу, якість транслявання програм якого буде забезпечуватися шляхом залучення провідних науково-дослідних і освітніх центрів, відомих спеціалістів у сфері фінансів, розробка навчально-освітніх ігрових програм, наприклад «Сімейний бюджет», «Біржа», «Інвестор-початківець» тощо, які б транслювались на цьому освітньому каналі; б) створення «гарячої лінії» для консультування громадян з актуальних проблем фінансового законодавства, організації бізнесу, оподаткування тощо.

Відповідно до досвіду господарювання розвинутих країн світу у площині вдосконалення політики доходів домогосподарств для України особливої актуальності набувають такі напрямки: а) вирівнювання структурних диспропорцій у доходах; б) зниження розриву у рівні доходів різних верств; в) створення передумов для ефективного зайнятості населення; г) удосконалення форм оподаткування доходів громадян.

Формування нової структури доходів домогосподарств передбачає наступний механізм втілення: а) перехід від надмірної питомої ваги заробітної плати та соціальних трансфертів до більш притаманної ринковій економіці структури доходів, у якій зростатиме питома вага доходів від майна, підприємницької діяльності, що в перспективі дадуть можливість реформувати бюджетно-податкову систему, суттєво поповнити надходження до державного бюджету; б) реформування системи соціального страхування (запровадження загальнообов'язкового медичного страхування, реформування системи пенсійного забезпечення, зокрема, діяльності недержавних пенсійних фондів, перегляд усіх пільг щодо сплати страхових внесків, підвищити відповідальність за несвоєчасну сплату та ухиляння від страхових внесків) [14, с. 189-191]; в) створення механізмів, які забезпечать виведення прихованих доходів домогосподарств з тіньового сектора економіки; г) підвищення загального рівня доходів і витрат населення, що забезпечить одночасно збільшення доходної частини бюджету за рахунок податків, підвищення витрат на більший асортимент товарів та послуг, що забезпечить поштовх для розвитку суб'єктів господарювання через формування платоспроможного попиту на їх товари та послуги, який визначається сукупним обсягом фондів поточного споживання та споживання продуктів тривалого користування, створених у структурі фінансів домогосподарств; д) вдосконалення перерозподілу бюджетних ресурсів з метою оптимізації процесу надання соціальної допомоги та суспільних послуг (перегляд та упорядкування системи пільг та компенсацій, створення єдиного реєстру пільговиків, заміна безготівкового надання пільг адресною грошовою компенсацією) [15]; є) заходи держави щодо розширення чи звуження бюджетних обмежень: регулювання співвідношення доходів населення та цін на споживчі товари, надання довгострокових кредитів на купівлю житла; е) пошук неінфляційних шляхів підвищення заробітної плати за допомогою росту продуктивності праці й розширення виробництва, врахування рівня фактичної інфляції при індексації доходів; ж) підвищення рівня оплати праці, що сприятиме досягненню важливих макроекономічних цілей: формуванню місткого внутрішнього ринку, перебудові економіки зі збільшенням долі галузей, що працюють у напрямку створення споживчих товарів та послуг, зумовить широкую палітру ринкових імпульсів щодо пропозиції товарів і послуг [16, с. 16; 17, с. 29-30].

Важливим напрямком реалізації політики доходів домогосподарств є зниження розриву у рівні доходів різних верств на основі симбіозу ринкового і державного регулювання доходів та передбачає: а) гнучкість податкової політики; б) стимулювання малого підприємництва; в) створення нових робочих місць; г) розвиток системи регулювання заробітної плати на основі колективних договорів у системі соціального партнерства; д) впровадження накопичувальної системи, яка стимулюватиме населення до реєстрації доходів та сплати внесків до пенсійних фондів.

Зазначені перетворення сприятимуть зменшенню соціальної напруженості, скороченню диференціації доходів, більш справедливому їх розподілу, послідовному зростанню реальних доходів домогосподарств і в цілому зростанню добробуту українців.

Для того, аби більша кількість людей мали змогу достатньо заробляти собі на життя, з боку держави потрібно вжити низку першочергових заходів, зокрема: а) підвищити мінімальну заробітну плату, що дозволить раніше низькооплачувану працю зробити більш привабливою; б) надавати цільову допомогу соціально вразливим групам населення через активацію пошуку роботи, цільове навчання, субсидії роботодавцям; в) здійснювати інвестиції в людський капітал через програми професійної освіти, перенавчання, підвищення кваліфікації; г) субсидувати міграцію з депресивних регіонів у місця, де є потреба в працівниках (ще американський економіст Дж. Гелбрейт свого часу писав про міграцію як один з найефективніших засобів боротьби з бідністю) [3].

Важливу роль у формуванні доходів домогосподарств відіграє податкова політика. Система оподаткування доходів фізичних осіб є регулятором рівня доходів домогосподарств, обсягів їх заощаджень та економічної поведінки.

Форми оподаткування доходів громадян можуть бути різноманітними і при реалізації кожної функції домогосподарства тісно чи іншою мірою залучаються до формування бюджету. Так, при постачанні виробничих факторів вилучення доходів домогосподарств здійснюється у формі майнових податків, оподаткування доходів від трудових відносин за наймом та у рамках цивільно-правових договорів, оподаткування дивідендів, що нараховуються на вкладений домогосподарствами капітал у підприємства. При здійсненні виробничої функції домогосподарств податкові відносини виявляються у формі оподаткування доходів від підприємницької діяльності та доходів від самозайнятості, при виконанні споживчої функції — у формі акцизів. Функція заощадження передбачає оподаткування інвестиційного прибутку [18].

Реформування система оподаткування доходів фізичних осіб в Україні має базуватися на наступних засадах: а) оподаткування доходів громадян має бути прогресивним, причому прогресія має враховувати реальних діапазон доходів громадян, а з доходу у вигляді податку повинна вилучатися тільки та частина, яка йде на накопичення, а не та, що спрямовується на споживання; б) оподаткування доходів має враховувати кількість непрацездатних членів родини (дітей, інвалідів, інших утриманців) і відповідно зменшуватися; в) неоподаткований мінімум доходів громадян має встановлюватися на рівні мінімальної заробітної плати, яка не може бути меншою за прожитковий мінімум; г) доцільно знижувати ПДВ на соціально важливі товари, що підвищить купівельну спроможність громадян; д) необхідно стимулювати підвищення зацікавленості населення в інвестуванні заощаджень через систему оподаткування — пільги щодо доходів громадян від інвестування (податкова знижка на внески до певних фондів і ощадні рахунки, що не підлягають оподаткуванню).

Для досягнення стратегічних цілей розвитку країни важливим є активізація відносин у рамках фінансової системи: включення грошових доходів населення у формування бюджетних, кредитних і страхових ресурсів, участі домашніх господарств у фінансовому капіталі підприємств і ринках фінансових інструментів [19].

В трансформаційній економіці чинниками росту рівня добробуту домогосподарств є не тільки рівень виробництва ВВП на душу населення і характер його розподілу, але й рівень розвитку інституційних механізмів домогосподарства та їхньої взаємодії з іншими інституціями за допомогою ринкових (грошово-кредитних, фіскальних механізмів) і неринкових (соціальне партнерство, соціальні інновації) методів.

Регулювання розвитку домогосподарств повинно набути характеру багатостороннього впливу, об'єднуючи елементи державного та місцевого управління, регулювання з боку інститутів ринкової інфраструктури (банків, інвестиційних фондів, страхових компаній), громадського регулювання (професійних спілок, товариств споживачів) [17, с. 29-30]. Ефективний взаємозв'язок домогосподарства з виробничими та економічними організаціями повинен характеризуватися наступними ознаками: відсутність позаекономічного примусу на суб'єкти обміну; еквівалентність обміну; економічна та правова відповідальність за свої дії; повна інформованість про результати обміну; обмін має приносити обоюдокорисну користь; кожен здійснює угоду з максимальною вигодою для себе; краще здійснити обмін з меншими прибутками, ніж відмовитися від нього [6, с. 15].

Насамкінець, одним з найважливіших завдань концепції механізму фінансів домогосподарств є активізація інвестиційної функції домогосподарства. Найбільш поширеним напрямом участі домогосподарств в інвестиційному процесі залишаються заощадження на депозитних рахунках в банках. В Україні, на жаль, питома вага коштів домашніх господарств, що перебувають поза банками, збільшується й становить приблизно третину від сукупної грошової маси. За неофіційними даними більш за 70% українців не мають рахунків у банках (у зв'язку з цими обставинами посилюється залежність банку від панічних настроїв і масового вилучення вкладів).

Механізм активізації інвестиційної функції домогосподарства включає: а) інституційний напрям — становлення та розвиток, окрім мережі банківських установ, небанківських фінансово-кредитних інституцій (пайові інвестиційні фонди нерухомості, недержавні пенсійні фонди, кредитні спілки, інститути спільного інвестування тощо) посилення підтримки їхньої діяльності; б) інструментальний напрям — розширення переліку фінансових послуг і продуктів, що надаються приватному інвестору, продукування нових інвестиційних інструментів, створення умов для диверсифікації вкладень домогосподарств, наявність різноманітних за рівнем доходності та ризикованості фінансових інструментів; в) гарантійний напрям — удосконалення законодавства щодо гарантування вкладів фізичних осіб, захист конкурентних позицій вітчизняних кредитно-фінансових установ стосовно установ-нерезидентів на українському ринку; г) освітньо-інформаційний напрям — створення належних умов для здобуття громадянами необхідних знань щодо основних тенденцій та особливостей функціонування фінансового ринку, а також доступних для пересічного інвестора джерел отримання необхідної фінансової інформації, впровадження нових технологій роботи із засобами приватних інвесторів, що використовують переваги інтернет-комерції, електронного документообігу; д) досягнення такого рівня доходів, за якого б існувала

можливість після задоволення усіх найважливіших потреб здійснювати заощадження, інвестувати їх в різні активи та отримувати додатковий дохід [2, с. 26].

До критеріїв економічної ефективності запропонованої концепції механізму фінансів домогосподарств доцільно віднести такі: а) зростання реальних доходів та прибутку; б) оптимізація структури доходів і витрат (у розрізі різних суспільних верств); в) підвищення питомої ваги інвестицій в структурі вкладень вітчизняних домогосподарств.

ВИСНОВКИ

Дослідження фінансів домогосподарств в сучасних умовах розвитку економіки України дозволило виявити такі їх особливості: а) підвищення добробуту окремих прошарків громадян поєднується з значною кількістю бідних громадян, зокрема осіб, чиї доходи менші за прожитковий мінімум; б) високими є показники диференціації та концентрації доходів населення, що зумовлює значну ступінь соціальної стратифікації; в) значною є диференціація трудових доходів домогосподарств в територіальному вимірі; г) великою є частка витрат на харчування у загальній структурі витрат; д) вплив системної кризи та її наслідків (зокрема на рівень зайнятості, можливість отримання населенням кредитів).

Перехід до ринкових методів господарювання і регулювання без належного науково-методологічного забезпечення призвели до усунення держави із сфери регулювання доходів домогосподарств, зростання поляризації та соціальної напруженості у суспільстві, падіння рівня життя населення. Отже, фінансова політика України має бути спрямована на невідкладне вирішення проблем та задоволення потреб людини, яка є найвищою цінністю суспільства і однією з головних умов прогресу суспільства та розширеного відтворення.

Шляхами вирішення виявлених в результаті аналізу фінансів домогосподарств проблем є підвищення рівня фінансової освіченості населення, вирівнювання структурних диспропорцій у доходах, зниження розриву у рівні доходів різних верств, створення передумов для ефективної зайнятості населення, удосконалення системи оподаткування доходів громадян, активізація інвестиційної функції домогосподарств.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Витрати і ресурси домогосподарств України у I кварталі 2011 року (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств). — Електронний ресурс. — Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2011/gdn/vrld/vytraty1_2011.zip
2. Кізіма Т.О. Прагматика та перспективи трансформації заощаджень домогосподарств у інвестиції / Т.О. Кізіма // Економіка. Фінанси. Право. — 2010. — №10. — С. 22-26.
3. Кізіма Т.О. Роль соціальних трансфертів у формуванні сукупних ресурсів домогосподарств України / Т.О. Кізіма. — Електронний ресурс. — Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Eir/2008_4/50-54.pdf
4. Кізіма Т.О. Фінанси домогосподарств: сучасна парадигма та домінанти розвитку / Т.О. Кізіма: [вст. слово С.І. Юрія]. — К.: Знання, 2010. — 431 с.
5. Юрій С.І. Фінанси домогосподарств: теоретичні підходи до трактування сутності / С.І. Юрій, Т.О. Кізіма. // Фінанси України. — 2008. — №8. — С. 3-10.
6. Станкевич Ю.Ю. Домогосподарство в ринковій економічній системі та його відображення у світовій економічній думці XX століття: 08.01.01 «Економічна теорія та історія економічної думки» / Ю.Ю. Станкевич. — Київ, 2010. — 23 с.
7. Можайкіна Н.В. Домогосподарства як суб'єкт економіки, яка трансформується: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.01.01 «Економічна теорія та історія економічної думки» / Н.В. Можайкіна. — Харків, 2009. — 16 с.
8. Скибіна С.А. Диференціація доходів домогосподарств та її вплив на ступінь соціальної стратифікації суспільства / С.А. Скибіна // Економіка. Фінанси. Право. — 2009. — №11. — С. 23-27.
9. Диференціація життєвого рівня населення. — Електронний ресурс. — Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/gdv_dg_rik/dv_dg_u/duferen2006_u.htm
10. Абсава Л.О. Диференціація доходів та продовольчого споживання домогосподарств / Л.О. Абсава. — Електронний ресурс. — Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Chem_Biol/Tavnv/2009_66/66_44.pdf
11. Звіти з якості результатів обстеження умов життя домогосподарств за 2010 рік. — Електронний ресурс. — Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2011/gdn/szzya/ZVIT_GOD_2010.zip
12. Шинкар В.А. Теоретичні основи розвитку економіки домогосподарств / В.А. Шинкар, О.І. Чакій. // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка». — 2008. — Вип. 26. — С. 6-10.
13. Финансы: учеб. / под ред. В. В. Ковалева. — 2-е изд., перераб. и доп. — Москва: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2007. — 640 с. — С. 476-510.
14. Цибін О.С. Шляхи вдосконалення державної політики доходів домашніх господарств в Україні / О.С. Цибін // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. — 2010. — №4. — С. 186-191.
15. Дмитренко Д.М. Роль фінансів домогосподарств у фінансовій системі України в контексті глобалізації / Д.М. Дмитренко. — Електронний ресурс. — Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/VUABS/2010_1/28_01_04.pdf
16. Тумакова О.О. Соціально-економічна природа домогосподарств та їхня роль у господарській системі перехідного типу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.01.01 «Економічна теорія» / О.О. Тумакова. — Харків, 2006. — 22 с.
17. Шевченко О.О. Формування споживчої поведінки домогосподарств в умовах розвитку нової економіки: інституційний аспект / О.О. Шевченко. // Формування ринкових відносин в Україні: 36. наук. праць. — 2009. — Вип. 8 (99). — С. 26-30.
18. Рудая М.І. Податкові відносини домогосподарств як специфічного сектору економічної системи держави / М.І. Рудая. — Електронний ресурс. — Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Evd/2010_3/14.pdf
19. Болотіна Є.В. Домогосподарство в системі інститутів ринкової інфраструктури України / Є.В. Болотіна. — Електронний ресурс. — Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vdnuet/econ/2010_3/Bolot.pdf

Стаття надійшла до редакції 19 жовтня